

SLIKA CRNE GORE U PUTOPISU *MJESEC DANA PJEŠKE* PETRA KUNIČIĆA

OLIVERA POPOVIĆ

Univerzitet Crne Gore, Filološki fakultet
Danila Bojovića bb, 81400 Nikšić
oliverap@ucg.ac.me

UDK: 821.163.42.09
DOI: 10.15291/csi.4804
Izvorni znanstveni rad
Primljen: 24. 3. 2025.
Prihvaćen za tisak: 20. 6. 2025.

Cilj ovoga rada jest ispitati prikaz Crne Gore u knjizi *Mjesec dana pješke*, izvještaju s putovanja od Korčule do Cetinja, koji je napisao Petar Kuničić (1862. – 1940.), učitelj, prevoditelj i hrvatski književnik. Kuničić, autor brojnih članaka potpisanih pravim imenom ili različitim pseudonimima, 1896. je godine zajedno s prijateljem krenuo na putovanje kroz dalmatinske krajeve, uključujući i Crnu Goru. Po povratku je svoje putopisne bilješke objavio u *Narodnom listu* 1897. godine, a kasnije su one sabrane u monografskoj publikaciji. U radu se analiziraju motivi koji su potaknuli Kuničića na putovanje, slika krajeva današnje Crne Gore opisana u njegovu putopisu, kao i povijesni, politički i kulturni čimbenici koji su utjecali na njegov prikaz ove zemlje i njezina naroda. Analiza se fokusira na Kuničićevo tumačenje regionalnih dinamika i kulturnih interakcija, smještajući ih u povijesni i politički kontekst tog vremena.

KLJUČNE RIJEČI:

Crna Gora, Petar Kuničić, putopisi, vjenčanje Savoja – Petrović, panslavizam

1. Uvod

Četrdesetih godina XIX. stoljeća interes stranih putnika za Crnu Goru, koja se u prethodnim desetljećima rijetko nalazila na njihovim putnim rutama, počinje rasti. Politički razlozi, ponajprije zanimanje za razrješenje istočnog pitanja, imali su presudan utjecaj na usmjeravanje pozornosti europske javnosti prema ovom tada slabo poznatom području. Naime, u to vrijeme sve se češće izvještava o sukobima Crnogoraca i Turaka, koji će se u narednim desetljećima intenzivirati, rezultirajući prvo formalnim razgraničenjem Crne Gore i Otomanskog Carstva 1858. godine nakon velike pobjede Crnogoraca na Grahovcu, a potom i međunarodnim priznanjem Crne Gore na Berlinskom kongresu 1878. godine, kao posljedicom za Crnogorce povoljnog ishoda crnogorsko-turskog rata 1876. – 1878. godine.

Tijekom narednih godina, rad na izgradnji prometne infrastrukture i objekata za smještaj putnika omogućili su lakši dolazak stranaca u prijestolnicu, Cetinje. Glavni grad najmanje balkanske knjaževine naći će se u središtu interesa europskih političkih i vjerskih krugova osobito tijekom posljednja dva desetljeća XIX. stoljeća. Godine 1888. Crna Gora postaje prva pravoslavna zemlja koja je potpisala Konkordat s Katoličkom crkvom, čime je pravno reguliran status katoličkih podanika koji su Crnoj Gori pripali teritorijalnim proširenjem službeno potvrđenim na Berlinskom kongresu. Godine 1896. talijanski prestolonasljednik Viktor Emanuel Savojski odlučio se oženiti crnogorskom princezom Jelenom Petrović-Njegoš, koja će nekoliko godina kasnije (1900.) postati kraljica Italije.

Dok se povijesnim i političkim razlozima može objasniti porast interesa stranaca za Crnu Goru i posljedični porast putopisne literature o njoj, slika ove zemlje u objavljenim putopisima na raznim jezicima uvjetovana je i nizom kulturoloških čimbenika. Služeći se metodologijom imagoloških studija, čiji je razvoj snažno potaknulo objavljivanje djela *Orijentalizam* (1978.) Edwarda Saida, moguće je ne samo utvrditi koji su stereotipi o Crnogorcima najzastupljeniji u ovoj vrsti literature već i što je utjecalo na stvaranje ili mijenjanje određenih paradigmi.

Razotkrivanje kulturoloških i ideoloških obrazaca prisutnih u tekstovima pomaže u razumijevanju načina na koji se oblikuju i prenose slike Drugoga, kao i funkcije koju su određene heteroslike u pojedinim povijesnim razdobljima imale. Budući da vodeći društveni znanstvenici jednoglasno smatraju da su „nacionalni identiteti” rezultat političko-intelektualne projekcije, stanja svijesti, a ne objektivni skup uvjeta i činjenica ili nešto „dano” (Bock 2000: 11), putopisi se, prema mišljenju nekih autora, mogu više smatrati ogledalom kulturnih kodova iz kojih proizlaze, nego autentičnim

svjedočanstvima o zatečenoj realnosti.¹ Dok neki kritičari smatraju da ne postoji veza između zatečene realnosti i njezina putopisnog prikaza, te promatraju sliku ne toliko u svom odnosu prema nekakvoj vječnoj i univerzalnoj istini, koliko prema kulturološkim kontekstima u kojima se ona javlja (Gvozden 2005: 7, 11), drugi u svojim analizama nastoje putopisne diskurse predstaviti kao rezultat „interakcije između promatrane realnosti, ličnosti promatrača i tropa reprezentacije” (nav. prema Ewertowski 2020: 221)². Objedinjujući subjektivne dojmove putnika s kolektivnim imaginarijem epohe kojoj pripadaju, putopisi rasvjetljuju kako individualne tako i kolektivne čimbenike koji sudjeluju u formiranju ili konsolidaciji nacionalnih stereotipova.

U ovom kontekstu, putopis Petra Kuničića *Mjesec dana pješke* predstavlja vrijedan tekst za analizu oblikovanja slike Crne Gore unutar kompleksnih političkih i kulturnih odnosa s kraja XIX. stoljeća, kao i za utvrđivanje načina na koji se te reprezentacije uklapaju u šire ideološke, kulturne i književne obrasce svojstvene mediteranskom prostoru tog vremena. Posebna će se pažnja posvetiti narativnim strategijama, stereotipnim prikazima stanovnika i pejzaža, te rodnim konstrukcijama muškosti i ženskosti, kao i autorovu ideološkom pozicioniranju u odnosu na prostor o kojem piše. Kao teorijski okvir, osim spomenutog djela Edwarda Saida, koristit će se studije Joepa Leerssena, Tzvetana Todorova, Marije Todorove, Božidara Jezernika, Františka Šisteka i drugih znanstvenika koje će poslužiti kao temelj u tumačenju različitih imagoloških aspekata Crne Gore kojima se Kuničić u svom djelu bavio.

2. KUNIČIĆEV DOLAZAK U CRNU GORU

Dok se interes Hrvata za Crnu Goru po mišljenju Ivana Pederina može objasniti austrijskim prodorom na istok, koji je išao upravo preko ove zemlje (Pederin 2007: 43–44, 86), bilo je i onih posjetitelja koje je u Crnu Goru vodila želja za avanturom i detaljnijim upoznavanjem južnoslavenskih krajeva na istočnoj obali Jadrana. Jedan od takvih bio je učitelj, prevoditelj i pisac Petar Kuničić (1862. – 1940.).

Ovaj Hvaranin, rođen u selu Dol kraj Staroga Grada, pripremao se za svećenički poziv u Dubrovniku, a privatno je učio gimnazijske predmete i filozofiju. Učiteljsku školu u Arbanasima završio je 1885. godine te se prosvjetno-pedagoškim radom po-

¹ Joep Leerssen tvrdi da je oblikovanje imagologije kao kritičke discipline koja proučava nacionalne predodžbe moglo nastupiti tek nakon što je napušteno vjerovanje u „stvarnost” nacionalnih karaktera kao objašnjavajućih modela, što će reći tek u godinama nakon Drugoga svjetskog rata (Leerssen 2007: 21).

² Više o shvaćanjima nacionalnog identiteta kao predmeta imagološkog istraživanja vidi u Kostadinović 2016: 58–86.

čio baviti u Visu. Suradivao je u više hrvatskih periodičnih publikacija u kojima je objavljivao pjesme, prijevode, putopisne crtice i kulturološke, prigodne i prosvjetno-pedagoške članke koje je nekad potpisivao pseudonimima Pero Kuničić S., P. K. Sansović, Ljubo Ljubibratić, Mirko, Perić Morkovih (Moškateo 2014: 13, 19). Ostavio je za sobom bogat pjesnički, prozni, putopisni, prevoditeljski, povijesno-antropološki, prosvjetno-pedagoški, publicistički i urednički opus. Posljednjih petnaest godina života proveo je u Splitu (Opačić i Rogić-Musa 2013). Bio je primjer dalmatinskog intelektualca posvećenog lokalnim temama koji ih obogaćuje uvidima i spoznajama iz šireg kulturnog, ponajprije mediteranskog kruga (Moškateo i Roić 2014: 8).

Kuničić je Crnu Goru posjetio za jednomjesečnoga putovanja od Korčule do Cetinja, na koje je pošao pješice u društvu mladog prijatelja Marina Batistića iz Blata na Korčuli, gdje je radio kao učitelj. Neposredno po povratku objavio je opsežan putopis, prvo u podlistku zadarskog *Narodnog lista* (br. 1–94, 1897.), a zatim i u obliku knjige pod naslovom *Mjesec dana pješke. Putopis od Korčule do Cetinja* (Zadar, 1897.). Motiv odlaska na ovo putovanje, koje je osim drugih mjesta na Korčuli obuhvatilo Pelješac, cijelo dubrovačko primorje, Boku Kotorsku i Cetinje s usponom na Lovćen, bila je želja dvojice prijatelja da zajedno provedu školske praznike i da se, kako piše sam autor, „duševno zabave i nasite” (Kuničić 1897: 18). Na taj pothvat krenuli su sredinom kolovoza 1896. U dalmatinskim krajevima, Kuničić je birao lokalitete u kojima je mogao računati na gostoprimstvo prijatelja, pa im je u posveti i zahvalio.

3. SLIKA CRNE GORE U KUNIČIĆEVU PUTOPISU

Putovanje od tada austrijskog Kotora do Crne Gore Kuničić opisuje u avanturističkom duhu, služeći se živopisnim opisima, metaforama i hiperbolama, kroz dinamičan opis kretanja i protoka vremena. Autor posebno ističe i napor koji je podrazumijevao jedan takav pothvat zbog ogoljenosti i nepristupačnosti prostora, čije savladavanje donosi duhovnu nagradu. Njegov doživljaj ove zemlje oblikovan je nizom snažnih, gotovo epskih reprezentacija:

Rekao bi da se uspinješ na toranj, koji za više puta nathita Eifelov u Parizu. (...) I hodi i hodi, nikad vrha, već ogromne gole, golcate gore ravno nad tvojom glavom. Što sa višega svrćeš pogled dalje ispod sebe, prizor ti je kotorskoga zalijeva, a i čitave Boke, ljepši, krasniji, zamamljiviji. Svako malo vremena susretamo kojega Crnogorca, koji uz: „Pomoz Bog!” junačkim okom izrazuje nam neko zadovoljstvo, što se penjemo uz taj Kalvarij, da vidimo njegovo gnijezdo

sokolovo. Satnik bilježi već sedmi, a mi smo, Bože moj, još u Kotoru! Zahvati nas žedja. Traži po škripovima: ništa! Mali Stanley otkri na živu kamenu, u maloj rupi, sinošnje vode; pa prigni se i pij jezikom poput psića. To bijaše za nas najsladja voda, kao i ona iz rijeke blizu Kleka, po kojoj su žabe skakutale. Otpočini i uspinji se, uspinji se i otpočivaj (Kuničić 1897: 261–262).

Opisujući uspon kao fizičku i duhovnu borbu, te koristeći biblijsku aluziju kako bi fizički napor preobrazio u alegoriju duhovnog preporoda, Kuničić ovaj izazov predstavlja kao svojevrstu inicijaciju nužnu za pristup mitskom i egzotičnom svijetu junaka. Takav pristup ogleda se i u dinamičnom opisu uspona na Lovćen, u kome se ističe dramatičnost putničkog iskustva i ocrta slika ambijenta kao vertikalno strukturiranog prostora koji potiče na borbu i samo dostojnima dopušta uspon do vrha:

Penji se, veri se po oštrom kamenju, po šikarju; ovdje okrvavi ruku, ondje popuzni nogom i rasparaj odjeću (...); hvataj se smriječa, kamena ... i tko će bolje naprijed i naprijed, gori i gori, bez odmora! Naša se upravna crta pretvori skoro u ispravnu. Na junačkom tlu treba da budemo junaci! (Kuničić 1897: 264)

Taktilna osjetila putnika i njegove fizičke ozljede u ovom opisu simboliziraju krvavu vezu između naroda i teritorija, promovirajući sliku zajednice koja se bori. Junaštvo je prikazano kao norma u Crnoj Gori, a i samo tlo, postavljajući iskušenja, sudjeluje u stvaranju junaka.³

Sam prelazak granice Kuničić opisuje kao poseban trenutak u kojem valja odati počast slavnoj crnogorskoj slobodarskoj povijesti, što on i čini: fizički (skidanjem šešira) i literarno (evocirajući narodnu i vojničku retoriku, pa se njegov diskurs približava mitopoetskom izrazu). Njegov odnos prema Crnoj Gori pokazuje poštovanje i spremnost na prihvaćanje vrijednosti tog prostora:

Eto nas na junačkom tlu, na tlu slavne Crne Gore! Skinusmo šešire. Toga časa zaboravimo trud i znoj putovanja svoga. Jako čustvo zaokupi srca naša, znajući, da smo stupili na zemlju, koja je porodila toliko junaka: za krst časni i slobodu zlatnu! (Kuničić 1897: 263)

³ Sličnu reprezentaciju nalazimo i nekim djelima nekih čeških i talijanskih putopisaca (Šistek 2009: 115; Baldacci 1862: 62–63).

Kuničić ne piše samo o zemlji koju posjećuje, već o prostoru koji je već mit, čiji je svaki kamen natopljen simboličnim značenjem. U snažnoj emotivnoj reakciji autora ogleda se predodžba Crne Gore kao ideološki bliske sredine, simbola borbe i časti, kroz koju autor promišlja i vlastiti odnos prema nacionalnom identitetu i heroizmu.

Za vrijeme jednodnevnog boravka na Cetinju Kuničić i njegov suputnik obišli su gradske znamenitosti i susreli se s crnogorskim knjazom Nikolom I. Petrovićem, njegovim tajnikom grofom Lujom Vojnovićem, znanstvenikom Pavlom Apolonovićem Rovinskim i glavnim urednikom crnogorskog poluslužbenog lista *Glas Crnogorca* Lazarom Tomanovićem. Na povratku u Kotor imali su susret i s pjesnikom Jovanom Sundečićem. Napuštajući Crnu Goru, Kuničić je s prozora kočije kojom se vraćao u Boku kotorsku uputio Lazaru Tomanoviću pjesmu namijenjenu objavi u prvom idućem broju *Glasa Crnogorca*.⁴ Kuničićev putopis obiluje i statističkim podacima i o broju stanovnika po crnogorskim gradovima koje nije posjetio, o privredi, o knjaževim prihodima i o crnogorskoj vojsci.

Od građevina u prijestolnici Kuničić je nešto detaljnije opisao Grand hotel, sagrađen „po gospodsku” i „po gradsku i na državne troškove”, potom kazalište Zetski dom s luksuzno uređenim čitaonicama (Kuničić 1897: 270–271), knjažev dvor viđen izvana, staru vladličansku rezidenciju Biljardu s institucijama smještenim u njoj, potom Plavi dvor o kojem piše da je „najljepša i najmodernija zgrada u čitavoj Crnoj Gori”, kao i crkvu na Čipuru i Cetinjski manastir s okolicom. Najviše pažnje posvetio je Cetinjskom manastiru, opisujući njegovu unutrašnjost i čuvane dragocjenosti. Kuničić ovaj hram smatra ognjištem narodne slobode te više ističe njegovu militarističku nego vjersku funkciju: „Tu je junak Crnogorac primao blagoslov puške svoje i mišice svoje” (Kuničić 1897: 275).

I ovaj je putopisac, kao i mnogi drugi posjetitelji Cetinja u to vrijeme, želio posjetiti i kulu Tablju ponad manastira te je u putopisu spomenuo i promjenu njezine funkcije: nekoć je to bilo mjesto na kojem su bile izlagane odrubljene turske glave, a sad je to zvonik koji obilježava važne vjerske praznike. Tako, bilježeći prijelaz Crne Gore iz ratničke prošlosti u mirnodopsko vrijeme, Kuničić njezinim simbolima daje novu interpretaciju, pa se kula Tablja, od simbola otpora i ratničke brutalnosti, pretvara u simbol duhovnosti.⁵ Autoru je pažnju privukao i bunar zvan Ivanbegovičino vrelo, pa je u putopis unio Sundečićeve stihove iz istoimene pjesme u kojima se nastanak toga izvora pripisuje suzama supruge crnogorskog vladara Ivana Crnojevića zbog turskog

⁴ Više podataka o pjesmi u nastavku rada.

⁵ Odsijecanje glava neprijateljima ili lajtmotivski spomen kule Tablje na kojoj su one izlagane, davali su Crnoj Gori neku posebnu čar, s obzirom na veliki imagološki potencijal ovog običaja (Caccamo 2011: 105). Više o prikazima kule Tablje u djelima stranih putopisaca vidi u Jezernik 2007: 162–166.

osvajanja Žabljaka Crnojevića koncem XV. stoljeća (Kuničić 1897: 277). Uključivanje Sundečićevih stihova ovdje primjer je emotivne estetizacije prošlosti, gdje se događaji ne prikazuju kao povijesne činjenice, već kao poetski motivi koji potvrđuju dubinu i svetost nacionalne patnje. Proizišavši iz borbe za slobodu, patnja se u ovom kontekstu ne doživljava kao slabost, već kao dokaz autentične nacionalne snage.

Primjetno je da Cetinje u Kuničićevu djelu nije opisano samo kao grad već i kao simbolički centar nacionalne samobitnosti i junaštva Crne Gore. Autor naglašava simbolične građevine koje utjelovljuju temeljne vrijednosti povezane s crnogorskim identitetom: državnost, modernost, junaštvo i slobodu. Njegov opis svjedoči o napretku Crne Gore i o njezinu kapacitetu za modernu samoupravu, suprotstavljajući se stereotipu o Balkanu kao zaostaloj periferiji.⁶

Kuničić opisuje Cetinje kao prijestolnicu u kojoj su informiranost, kultura i obrazovanje na visokoj cijeni. Tako on crnogorske ministre i gospodu zatiče u čitaonici Zetskog doma gdje su im, kako navodi, na raspolaganju bile publikacije na raznim jezicima. Autor ovakvim prikazom izlazi iz stereotipne reprezentacije Crne Gore kao zemlje u kojoj se cijeni isključivo junaštvo, već se knjaževina tretira kao nositeljica europskih vrijednosti – kao zemlja koju predvodi moderna građanska elita otvorena za druge kulturne utjecaje zahvaljujući višjejezičnoj pismenosti. Nabrojivši sve vrste škola u Crnoj Gori, Kuničić posebno ističe Djevojački institut s lijepo uređenim internatom. Bilježi kako se ova institucija pročula i šire, pa je pohađaju i djevojčice iz drugih jugoslavenskih krajeva. Fokusirajući pažnju na Djevojački institut, Kuničić gradi sliku Crne Gore kao zemlje koja ne samo da prima utjecaje izvana nego i sama postaje zemlja kulturnog utjecaja. Istovremeno, on daje i prikaz moderne ženstvenosti, koja izlazi iz tradicionalnih okvira doma i obitelji. Dodaje kako je osnovana i poljoprivredna škola u Podgorici „pa će se i sa toga gledišta poboljšati Crna Gora” (Kuničić 1897: 268). Ovakav autorov prikaz ukazuje na usmjerenje države prema napretku i racionalnom razvoju, čime se i ruralna Crna Gora prikazuje kao spremna za agrarnu modernizaciju, a ne kao „divlja” ili „zaostala” – kako su je često predstavljali neki putopisci (Jezernik 2007: 114, 117–119). Kuničić je posjetio i državnu tiskaru i naveo tri periodične publikacije koje ona izdaje: poluslužbeni *Glas Crnogorca*, književni časopis *Luča* i časopis za crkvu i školu *Prosvjeta*. Isticanjem činjenice da su se kroz periodične publikacije izdiferencirale sfere političkog, književnog i prosvjetno-

⁶ Prikazima Balkana kao zaostale europske periferije, ambivalentnog prostora između Istoka i Zapada i europskom Drugom, posebno se bavila bugarska teoretičarka Marija Todorova, koja u knjizi *Imaginarni Balkan* utvrđuje kako je došlo do takvih percepcija i na koji način su se one prenosile. Na tragu Saidovih istraživanja, ona uvodi pojam *balkanizam*, koji s *orijentalizmom* dijeli pristup jednoj heterogenoj, dinamičnoj i složenoj ljudskoj stvarnosti s nekritički esencijalističkog stajališta.

religijskog djelovanja, autor upućuje na zaključak da je u Crnoj Gori uspostavljena struktura javnog diskursa.⁷

Kuničićev putopis donosi i podatke o članovima crnogorske vladarske obitelji Petrović Njegoš. Knjaza Nikolu I. opisao je kao čovjeka atletske građe: „živuća slika junaštva kršnih svojih brda i pjesnika uzvišenoga Njegoša neumrloga” (Kuničić 1897: 272). Na ovaj način autor crnogorskog vladara poistovjećuje s ključnim nacionalnim vrijednostima – junaštvom i duhovnošću – predstavljajući ga kao fizičku i duhovnu personifikaciju Crne Gore, kao spoj ratničke i kulturne izvrsnosti. Kuničić u ovom opisu pokazuje i uvjerenje da priroda ima aktivnu ulogu u oblikovanju crnogorskog nacionalnog identiteta, što je u skladu s nekim tendencijama u europskim znanostima XIX. stoljeća, poput okolinskog determinizma.⁸ Šireći sliku Nikole I. s javne na privatnu sferu, autor ga, osim kao junaka i pjesnika, prikazuje i kao ponositog i brižnog obiteljskog čovjeka. Ovakva slika crnogorskog vladara bila je u skladu s buržoaskim idealom muževnosti koji je u to vrijeme bio dominantan u Europi,⁹ pa se ovakva reprezentacija može promatrati i kao europeizacija crnogorskog lidera, čime ga se simbolički svrstava među ostale monarhe Zapada.¹⁰ Premda piše kako crnogorski vladar „vrlo rado prima dobre Hrvate” (Kuničić 1897: 281) i da se s njim susreo, Kuničić o tome ne navodi detalje ni teme njihova razgovora.¹¹

Autor je knjaževu suprugu Milenu opisao kao „najbolju, a možda i najljepšu Crnogorku”, dok je u prikazu princeze Jelene citirao Sundečićeve stihove u kojima je istaknuta njezina ljepota (Kuničić 1897: 272). U ovom kontekstu, ljepota ne predstavlja samo estetsku vrijednost već i simbol čednosti i moralnosti. Ženski članovi dinastije Petrović-Njegoš prikazani su kao metonimije Crne Gore – uzvišene, lijepe i čestite zemlje.

⁷ Prikaz Crne Gore kao društva okrenutog kulturnom napretku i modernizaciji u skladu je sa slikom ove zemlje u talijanskim putopisima objavljenim 1896. i 1897. godine. Međutim, dok je kod talijanskih autora takvu tendenciju poticala potreba da domovinu svoje buduće kraljice prikažu u najboljem mogućem svijetlu, implicitno pravdajući prijestolonasljednikov izbor zaručnice iz siromašne i geopolitički slabo utjecajne zemlje (Popović 2023: 260–262), Kuničić je, vođen osjećanjem južnoslavenske bliskosti i panslovenskom ideologijom, pokazivao radost zbog značaja koji je mala balkanska knjaževina stjecala zahvaljujući ovom dinastičkom braku i njezin razvoj prikazivao u skladu s vlastitom vizijom svijetle budućnosti objedinjenog južnoslavenskog prostora.

⁸ Slična zapažanja o Crnogorcima prisutna su i u djelima drugih stranih posjetitelja (Ford 1959: 358, 361).

⁹ Ideal muževnosti koji se ogledao u posjedovanju tijela stamenog izgleda, koje simbolizira i moralnu ispravnost, nije se smatrao nužnim samo za funkcioniranje građanskog života, već i za njegovo definiranje, rame uz rame s obiteljskim životom, za koji se tvrdilo da se nalazi u središtu moderne kulture (Mosse 1996: 143).

¹⁰ Knjaz Nikola je na sličan način prikazan i u talijanskim putopisima o Crnoj Gori iz ovog razdoblja (Rossi 1896: 104; Mantegazza 1896: 165–166, 210; Borsa 1896: 23).

¹¹ Kuničić se kasnije i dopisivao s crnogorskim knjazom (Pederin 2007: 92).

Kuničić je posvetio pažnju i precima crnogorskog knjaza te istaknuo njihovu ulogu u slobodarskim borbama protiv Turaka. Knjaževa oca Mirka predstavio je kao „grahovskog junaka”, a knjaževa strica i prethodnog crnogorskog vladara Danila I. kao slavnog ratnika koji je stradao od izdajničke ruke. U ovom crnogorskom nacionalnom panteonu, Kuničić je najveću pažnju poklonio vladici Petru I. Petroviću Njegošu: naveo je Sundečićeve stihove i izložio podatke iz njegove biografije sveca i borca za slobodu svoga naroda. Stavljanje u prvi plan baš ovog pretka Nikole I. može se protumačiti i izrazom autorove sklonosti osobama iz obrazovanih vjerskih krugova, imajući u vidu da se i sam pripremao za svećenički poziv. U povijesnoj epizodi u kojoj je Petar I. 1806. zajedno s ruskim trupama pokušao osvojiti Dubrovnik, Kuničić ističe njegovu ulogu u sprječavanju nasilja i pljačke, čime autor umanjuje odgovornost crnogorskog vladara za razvoj događaja koji su Hrvatima ostali u naročito ružnom sjećanju i mogli predstavljati prepreku u razvoju bratskih osjećanja: „Kada bi mu uzalud bila prijetnja, molba i sve njegovo neumorno vojštenje, zaklonio bi se pod svoj šator, ter tu plači i jadikuj” (Kuničić 1897: 276).

Kroz lik Petra I., crnogorska prošlost interpretirana je kroz etičke i duhovne vrline, a ne samo kroz vojne uspjehe. Predstavljajući knjaževe pretke kao etički i emocionalni kapital nacije, Kuničić heroje prošlosti koristi kao simboličke resurse za konstruiranje slike naroda u sadašnjosti.

Najdetaljnije je u ovom djelu opisana posjeta nekadašnjem knjaževu tajniku Jovanu Sundečiću, „pjesniku naroda, pjesniku sloge, pjesniku uzvišene ljubavi”, čiji su brojni stihovi navedeni u opisima lokaliteta i osoba iz Crne Gore.¹² Pjesnikov je portret prožet autorovom dubokom naklonošću:

Stanuje na trećem katu visoke kuće. Pjesnici vazda visoko stanuju, a još i više gledaju.

Vidio sam za života liepih staraca, ali nijesam vidio pjesnika starca tako lijepa, tako krasna, kakav je naš Sundečić. I ako mu srebrna ma baš srebrna, brada resi krasno lice, u njega je srce, veliko srce, još mlado, vruće, zanosno plemenito, kao u pravoga pjesnika, koji pjesnikuje do crne rake (Kuničić 1897: 286).

Neopravdane su, po autorovu mišljenju, kritike Sundečićeva pjesničkoga umijeća, osobito od onih koji su nekada te pjesme uzdizali. Kuničićeva odbrana ne temelji se na analizi Sundečićevih pjesama, već se on koristi emocionalnom argumentacijom, pa se umjetnička vrijednost Sundečićeva stvaralaštva pokazuje kroz etičku i emoci-

¹² O ovim stihovima nešto više u nastavku rada.

onalnu autentičnost pjesnika. Opisujući Sundečića kao obiteljskog čovjeka i nježnog supruga, Kuničić svjedoči i osobni stav prema ženama i ljubavi, služeći se toposom nedostižne žene-muze:

Između slikâ pokaza mi suzama niz lice, svoga vrloga pokojnika i pjesnika sina Pera, te drugog sina Velimira, kojima je poklonio svoju žalobnu tužnu knjigu. Drhtavim prstom upre u lik krasne žene: To je slika moje jadne Nevenke, moje Laure! Ja poljubih sliku; a vrlom pjesniku iščezne ljubomornost, kada doznade, da sam je poljubio s toga, da joj zahvalim, što je ona bila uzrokom, da nam je Jovan Sundečić darovao onu preveliku množinu čustvenih ljubavnih pjesama, koje cijeni i sladi svako srce, koje ljubav žene smatra uzvišenim uzdahom, a ne živinskom strašću (Kuničić 1897: 285).

Na rastanku je Sundečić autoru poklonio primjerak pjesme koju je spjevao u čast zaruka princeze Jelene.

Kuničić je najiskrenije zastupao stav o potrebi školskog obrazovanja žena na istočnoj obali Jadrana, pa i u mjestima gdje nije bilo moguće ustanoviti zasebne ženske škole. Na kraju knjige, u bilješci koja je nastala kao odgovor na optužbe da zagovara mješovito školstvo, koje je primio nakon objavljivanja putopisa u tisku, autor objašnjava:

Na umirenje nekih, koji sve hoće krivo da tumače, izjaviti mi je, da ja u načelu neodobravam mješovite škole, poglavito s razloga, što je učitelj najbolji uzgojitelj muškarac, a učiteljka najbolja uzgojiteljica ženskih: ali, radi naobrazbe ženskih, odobravam utemeljenje takovih, gdje ekonomske zaprieke ili nedostatan broj djece nedopuštaju podizanje samostalnih ženskih škola. Čovjek, koji se protivi uzgoju i izobrazbi ženske, taj je doista zadahnut natražnjačim duhom; taj neljubi napretka i prosvjete naroda svojega; taj svoju majku, svoju ženu, svoju sestru, svoju kći smatra nižim stvorom, mjesto najboljim i najplemenitijim na svijetu (Kuničić 1897: 303).¹³

Uspostavljajući prosvjetiteljski ideal prema kojem se razina kulturnog i civilizacijskog razvoja naroda mjeri njezinim odnosom prema obrazovanju žena, Kuničić implicitno uspostavlja autoreprezentaciju naprednog Hrvata koji teži modernizaciji društva. Autor ipak balansira između modernosti i tradicionalizma, smatrajući rodnu

¹³ Kuničićeva je supruga Marica bila učiteljica, djelatna u istim školama gdje i njezin suprug.

diferencijaciju u obrazovanju načelom koje se može prekršiti samo u slučajevima nužde. Podređenost žena, ponajprije u ograničenoj mogućnosti komunikacije s vanjskim svijetom, Kuničić je opazio kod stanovništva islamske vjere:

Pri povratku u grad, sva gospoda šetala po prostranoj obali, dok glazba veselila vesele i nevesele, lijepe i ružne, mlade i stare. Između putnika, koji su toga časa bili prispjeli, bio muhamedanac, koji se je vraćao iz Meke. Naokolo njega kupilo se više istovjernika, da mu se klanjaju. On, ozbijan poput kipa od mramora, tu stao i katkada pogledao, okolostojeće smrtnike, koji su ga srećnikom smatrali: dok neke muhamedankinje na istom parobrodu skućene kvičale ispod šatora, da čuju, a da nevide, niti da njih ljudsko pitomo oko vidi. Tko osjeća srca prama ženi, tom plemenitom stvoru na svijetu, toj utješiteljici svetoj, tužnim okom prodire kroz onaj šator i shvaća bol onih ropkinja, koje nesmiјedu ni da pogledaju nit na zidine grada, gdje ih je parna ladja dovela (Kuničić 1897: 292).

Kuničićeva slika u kojoj žene postaju metafore društvene represije i odsustva slobode odgovara karakteristikama orijentalističkog diskursa koji je Said opisao kao sustav predodžbi u kojima se Orijent prikazuje kao egzotičan, iracionalan, sklon despotizmu, pasivan i inferioran.

Kad je riječ o Crnogorcima, oni su u Kuničićevu djelu opisani kao kršni ljudi impozantna izgleda u njihovim narodnim nošnjama, čime ne odstupa od njihove uobičajene slike u većini putopisnih djela iz druge polovice XIX. stoljeća (Popović 2020: 338; Ford 1959: 357; Jezernik 2008: 124–125; Šistek 2009: 60). Ovaj vizualni stereotip afirmira crnogorsku kulturnu posebnost, nacionalnu svijest i kontinuitet njihova identiteta. Predstavljeni su pritom kao snažni, neustrašivi i nepokolebljivi borci, do srži prožeti rodoljubljem (Kuničić 1897: 268, 279). Opisujući zgradu na Cetinju u kojoj se čuvaju ratni trofeji, Kuničić odaje priznanje crnogorskoj višestoljetnoj borbi za neovisnost i slobodu, zaključujući da je ta dvorana „najsajjniji spijev junaštvu slaven-ske Sparte” (279). Ovakva reprezentacija u skladu je sa slikom Crnogoraca u drugim putopisnim djelima iz druge polovice XIX. vijeka (Šistek 2009: 265–266; Jezernik 2008: 113–117).

Osim ovog prikaza u duhu junačkog diskursa, Kuničić Crnogorce prikazuje i kao poštene ljude i moralne uzore, navodeći da su drakonske kazne dovele do toga da svaka izgubljena stvar u Crnoj Gori bude vraćena u roku od dvadeset četiri sata. Ipak, za razliku od mnogih stranih putopisaca koji su isticali odsustvo materijalizma kod Crnogoraca (Popović 2020: 340), naš putopisac bilježi da je na putu sreo djecu koja od posjetitelja traže „cinque soldi”, odnosno „solad”, a jedna je djevojčica putnicima

nudila cvijeće „ne za pjesnički poljubac, već za novac” (Kuničić 1897: 269).

Poput brojnih stranih putopisaca, i Kuničić ističe veze Crne Gore i Rusije, koje su jačale putem vojne i financijske pomoći te velike slavenske zemlje maloj balkanskoj knjaževini. On spominje kako je mogao vidjeti kovčege municije pristigle iz Rusije i navodi kako je ova zemlja Crnoj Gori poslala trideset tisuća pušaka, kao i da je ruska carica financirala osnivanje Djevojačkog instituta na Cetinju.

Putopisac nije zaobišao ni dolazak talijanskih posjetitelja povodom zaruka Viktora Emanuela Savojskog i Jelene Petrović Njegoš. Pristajanje parobroda *Barion* kojim su Talijani doplovili iz „zemlje ljepote, umjetnosti i narodnoga jedinstva” (Kuničić 1897: 272) da „se poklone junačkoj Crnoj Gori i lijepoj Jeleni” opisano je u duhu oduševljenja zbližavanjem Talijana i Južnih Slavena:

Glazba udara crnogorsku himnu, a na glavnom jamboru leprša crnogorska zastava, slavenska trobojnica. Srce nam uzigralo u grudima: a komu i ne bi? Talijanci, ti sinovi, klasične zemlje, koji su se borili za slobodu otačbine svoje, za jedinstvo svoje, udaraju slavenske himne i viju slavenske barjake (Kuničić 1897: 257).

I pri dočeku izletnika na Cetinju Kuničić svjedoči o sličnim osjećanjima:

Tu nastade silno oduševljenje. Talijanska se zastava klanja crnogorskoj. Talijanci udare u gromni „živio” i „evviva”; a junački im puk odzdravlja. To je prvi put u životu, što sam čuo ta dva usklika, da se suglasno, bratski mješaju, pa iz istih grla ore (Kuničić 1897: 270).

Tako, prikazujući Italiju kroz stereotipe iz romantičarskog perioda, a Crnu Goru kao zemlju koja je zaslužila poštovanje tog idealiziranog Drugog, Kuničić kroz pogled talijanskog posjetioca glorificira Crnu Goru i gradi empatijski most između talijanske i slovenske kulture. Emotivni vrhunac interkulturalnog susreta prikazan je kroz sinkronizaciju jezika i emocija, stvarajući imagološku utopiju bratstva naroda. Spominjući da Talijani princezu Jeleni ne zovu ni Srpkinjom ni Crnogorkom već „Slavenkinjom” (Kuničić 1897: 282), autor simbolički poništava etničku partikularnost i izdiže je u transetnički slavenski identitet.

Kuničić napominje kako ni crnogorski knjaz nije na ovaj brak gledao samo kroz prestiž koji donosi njegovoj vladarskoj kući, nego mu se radovao kao prestižu i za „Srbe i za milu braću Hrvate i za sve Slovene” (Kuničić 1897: 272). U razgovoru s Pavlom Rovinskim o slozi između Srba i Hrvata, putopisac navodi stav Rusa da to

„nijesu dva naroda, niti dva imena, već dvije stranke: to su jedno te isto”. Napominje i da je Lazar Tomanović na tu opasku dodao: „Radite za Hrvate i neka Hrvati rade za Hrvate!” (280). Autor ističe da je tajnik knjaza Nikole Lujo Vojnović Hrvatima uputio poziv da dođu na Cetinje „do braće svoje”, a zabilježio je i stihove Vojnovićeve pjesme posvećene slozi Srba i Hrvata (282).¹⁴ Odnose ova dva naroda Kuničić je ilustrirao i stihovima jedne Sundečićeve pjesme (284).¹⁵ Primjećujući da se na zastoru cetinjskog kazališta (Zetski dom) nalazila slika guslara koji pjeva o slavi prošlih junaka dok ga slušaju posjetitelji iz svih južnoslavenskih pokrajina, autor stvara vizualnu i simboličku mapu južnoslavenskog jedinstva gdje umjetnost služi kao mjesto kulturne sinteze. Također, prikazujući Crnu Goru kao katalizatora slavenskog zajedništva, mjesto gdje se simbolički može ostvariti panslavenska ideja, iako predstavljena kao politički mali, ona postaje duhovno i kulturno veliki prostor – posrednik i integrator slavenskog bratstva.¹⁶ Ova slika u skladu je s diskursom o panslavizmu, gdje se male nacionalne razlike prevladavaju u korist većeg kulturno-emotivnog identiteta. Primjetno je da se Kuničić oslanja na emotivni panslavizam, koristeći metafore obitelji, umjetnosti i povijesti da bi stvorio pozitivnu kolektivnu sliku o „Slavenima” kao jedinstvenom narodu sa zajedničkom prošlošću i sudbinom. Dok je kao pozitivan primjer bratske sloge istaknuo financijsku pomoć hrvatskog biskupa i političara Josipa Jurja Strossmayera državnoj štampariji na Cetinju, političke probleme koji su ometali skladne odnose južnoslavenskih naroda i postajali preprekom ekonomskog razvoja Kuničić opaža pri posjetu Boki kotorskoj, navodeći da je projekt naseljavanja Hrvata s Hvara ili Korčule u Boku s ciljem podučavanja mještana vinogradarstvu spriječen iz straha od prevladavanja hrvatskog nacionalnog osjećaja u zaljevu (Kuničić 1897: 286). Praveći kontrast između ujedinitelja i rodoljuba slavenstva, utjelovljenih u liku više puta od austro-ugarskih vlasti zatvaranog srpskog političara Svetozara Miletića, nasuprot secesionistima poput splitskog liječnika i političara Antonija Bajamontija koji se zalagao za autonomiju Dalmacije, au-

¹⁴ Stihovi glase: „Zdravo, Goro! Ti ćeš ljepša sjati Kad dan svane, da se bratimice Svi zagrlje Srbi i Hrvati!”

¹⁵ „Pa i Srbi i Hrvati/ Niesu drugo, nego tužne žrtve/ Tudje zlobe i tudjeg tirjanstva/ Naše kuće u plamenu gore;/ Naše kuće do zemlje se ore .../ Strašne jame zlotvori nam dubu,/ I nemilo za kose nas skabu;/ Stisli za vrat, ne dadu ni kvrknut:/ Htjeli bi nas jednim duškom srknut,/ Htjele bi nas te otrovne zmije/ Isturiti iz kujige narodâ, / Ka’ da nikad ni bilo nas nije/ Maleni smo a siromasi smo;/ Sitne slamke vjetru na udarcu / Samo ljubav,/ Brastvo, sklad,/ Mogu od nas otisnuti /Napast, biedu, /Poraz, jad.”

¹⁶ Slične političke ideje i sliku Crne Gore kao zemlje koja bi mogla objediniti južnoslavenske narode poput Pijemonta na Balkanu prisutne su i u djelu drugog hrvatskog putopisca, Zdranina Joza Modrića, koji je Crnu Goru opisao u dva putopisa (1892. i 1902. godine) i objavio ih na talijanskom jeziku (Popović 2019).

tor njihove portrete koristi kao alat za izražavanje simboličkih vrijednosti, bilježeći svoju snažnu emocionalnu nelagodu prilikom pogleda na portret onoga koji je za njega predstavljao simbol narodne izdaje:

Ali nam je srce zazeblo, kada smo ugledali na zidu veliku uljenu sliku, koja predočuje *incredibile dictu* neprijatelja preporoda hrvatskoga i srpskoga naroda i jezika, pokojnog D.ra Bajamontia!!! A na drugoj stijeni visi slika rodoljuba i narodnoga mučenika Svetozara Miletića. Podbismo šesire i kao munje, pobjegosmo niz stube, da se više nikada ne povratimo! (Kuničić 1897: 289)

Autor je u djelu spomenuo još jednu epizodu koja je kod njega izazvala frustraciju i polemičku reakciju zbog svojevrzne simboličke izdaje ideje južnoslavenskog zajedništva, ali i ignoriranja i nepriznavanja tuđeg rada. Opisujući svoj posjet dvjema knjižnicama u Dubrovniku, jednoj hrvatskoj i jednoj srpskoj, utvrdio je da se u srpskoj nalazi prijevod De Amicisova romana *Cuore* (*Srce*, 1886.), jedne od najpopularnijih knjiga za mlade svih vremena (Bujić 2014: 50). Prijevod je bio djelo izvjesnog profesora Kalika, nanovo napravljen usprkos činjenici da je sam autor ovu knjigu prethodno preveo i adaptirao za južnoslavensku publiku. Kuničićev prijevod bio je prilagođen ne samo potrebama vlastite sredine nego su likovi školaraca u njegovoj adaptaciji pripadali i narodima iz okolnih zemalja.¹⁷ Uspoređujući dva prijevoda, Kuničić vlastiti predstavlja kao pothvat koji je nastao ne iz osobnog interesa, već iz ideala kulturnog jedinstva i bratstva južnoslavenskih naroda, jer počiva na inkluzivnoj viziji, dok Kalik isključuje Hrvate stvarajući kulturni rascjep. Služeći se ironijom u navođenju nedostataka Kalikova prijevoda, autor ističe apsurd da talijanski likovi predstavljaju srpske junake, što simbolizira gubitak autentičnosti i kulturnog identiteta. Naglašavajući činjenicu da mu srpski prevoditelj nije ime ni spomenuo, on upućuje kritiku onim srpskim intelektualcima koji na ovakav način zanemaruju hrvatski doprinos i preinačuju kulturni rad s ciljem nacionalne ekskluzivnosti.¹⁸ Kuničić osuđuje ovakav pristup i zbog činjenice da je u pitanju knjiga za djecu, pa je njezina uloga u oblikovanju nacije i karaktera mladih koji trebaju razvijati ljubav i obostrano razumijevanje

¹⁷ Tako je u njegovu prijevodu mali lombardski izviđač iz originala postao mali crnogorski izviđač. Prevoditelj ga je, kako sam objašnjava, „zaodjenao sasvim našom odjećom“, zato što, po ondašnjem mišljenju, „doslovni prevod ovakvih knjiga – kako je rekao učenjak pedagog – posve malo koristi, a prilagođen svojim prilikama, od Boga je blagoslovljen“ (Roić 2014: 58, 60).

¹⁸ Kuničić je također preveo i djelo *Glava* (1887.) Paola Mantegazze, svojevrstan nastavak De Amicisova *Srca*. O njegovim ostalim prijevodima talijanskih autora vidi Bujić 2014: 60; Roić 2014: 58–60.

itekako značajna.¹⁹

U ovoj knjizi važan je i opis Boke kotorske, koju je putopisac oplovio parobrodom *Zagreb* i dotaknuo mjesta Grbalj, Župu, Budvu, Paštoviće, Herceg Novi i Spič. Poput brojnih drugih putnika, i Kuničić se divio ljepoti ovog zaljeva, bilježeći dojmove prožete romantičarskom slikovitošću:

Izidjosmo iz Veriga, a sred caklećega mora, ili bolje jezera, kao dvie oklopnjače, dva ostrvića: S. Juraj i glasovita Gospa od Škrpjela. Put sjeverozapada stakli se tiha srebrna ploča risanskoga zatona. Pri dnu, sred vječnoga zelenila, bijele se kuće i Risan, a gori put nebeskih praznina diže se kršno Krivošje, sa gvozdenim tvrdjama svojim. Svrćem pogled put istoka, te istim trenutkom desno i lijevo: zabliještuje mi oči divna slika, kakve u Boci još nevidjoh. Prva mi je misao, da zavičem kapetanu: Stani! Stani! neka se poklonim ovom veličanstvenom prizoru, pred kojim bi prignuo koljena i veslar švajcarskih jezera i mornar bosforskih krajeva... Za više kilometara proteže se zrcalo morsko, nad kojim, preko visokih gora, odsjevaju zlatne zrake jutrnjega sunca. Sa desne, sa lijeve i po čitavome dnu tog panorama a to je Dobrota čarna – vidiš neizbrojnu povorku bijelih sela, koja se natječu u bjeloći svojih kuća, u visini zvonika svojih, u zelenilu koje ih okružuje; dok naokolo neizmjerni goli vrhovi zaobrubljuju i brane veličanstvenu sliku. To je kotorski zaljev, vilinski zaljev (Kuničić 1897: 250).

Upotrebom metafora („zrcalo morsko”, „srebrna ploča”, „vilinski zaljev”) te vizualno-dinamičkih elemenata („zabliještuje mi oči”, „natječu se u bjeloći”), stvara se idealizirana i mitologizirana slika prirode, u kojoj prostor sam po sebi ima duhovnu vrijednost. Zaljev za autora nije samo lijep i dostojan globalnog divljenja, već i transcendentalan, gotovo svet, na što upućuje i sama reakcija putopisca koji se želi pokloniti. U Kuničićevu opisu ne glorificira se samo priroda već i čovjekova prisutnost u njoj. Naselja ne narušavaju krajolik, već s njim harmoniziraju, što stvara idiličnu sliku zajednice koja je u skladu s prirodom. Dobrota i Risan se od malih primorskih mjesta uzdižu do znakova kulturne estetike, nositelja civilizirane, duhovne i čiste prisutnosti unutar prirodnog okvira.

Današnje crnogorsko, a tada austrijsko primorje Kuničić opisuje prvenstveno kao

¹⁹ Potrebu za boljim poznavanjem i međusobnim razumijevanjem susjednih naroda Kuničić ističe i drugim svojim djelima (Maroević 2014: 43). Autor će svoje političke ideje iskazati i kroz politički angažman narednih godina: 1903. godine kao vijećnik Hrvatske narodne stranke, koja je imala značajan utjecaj u buđenju nacionalne svijesti u Istri i Dalmaciji, odnosno 1905. godine kao član Hrvatske stranke (Domazet 2014: 23).

prosvjetitelj: izlaže podatke o povijesti mjesta, o broju stanovnika i obrazovnim institucijama na pojedinim lokalitetima, kao i o vrstama škola koje djeluju. Iz iste pozicije Kuničić dijeli savjete o nužnim koracima za spas pojedinih urbanih cjelina od degradacije. Tako u opisu Perasta i njegovih zapuštenih kuća i palača smatra kako se stanovništvo, nakon propasti mornarice, treba posvetiti vinogradarstvu, premda imaju malo plodne zemlje na raspolaganju (Kuničić 1897: 252).

Za razliku od nekih talijanskih putopisaca koji Kotor krajem XIX. stoljeća opisuju kao „bijednu varošicu prljavu od vojnika, mornara, trgovaca, nosača i prostitutki” (Borsa 1896: 18), ili austrijsku vojnu luku u kojoj se ne može pronaći pristojan hotel ili restoran (Mantegazza 1896: 62), Kuničić piše o ljepoti ovoga grada, o čistim trgovima, lijepim kavanama i gostionicama, gradskoj čitaonici s kazalištem te brojnim školama i katoličkim i pravoslavnim crkvenim hramovima (Kuničić 1897: 289). Ova razlika u percepciji može se objasniti činjenicom da su talijanski autori na Kotor gledali kao na vojnu bazu Austro-Ugarske koja je, unatoč vojnom savezništvu s Italijom, bila njezina suparnica na Jadranu u političkom i ekonomskom smislu, dok Kuničić Kotor promatra kao slavenski grad.

U Bokokotorskom zaljevu Kuničić posebno ističe ljepotu crkve Gospa od Škrpjela, čije je zidove oslikao Peraštanin Tripo Kokolja. Posjet ovoj bogomolji ga je i snažno emotivno ganuo, probudivši mu uspomene iz ranog djetinjstva i misli o vlastitoj obitelji. Opis ovog posjeta pretvara se u emocionalno-intimnu imagološku naraciju, u kojoj sakralni prostor postaje kulturno središte identiteta, a umjetnost i religija služe kao mostovi između privatnog i kolektivnog pamćenja:

Svi su zidovi, od tleha do šropa, pa i isti štrop, pokriveni umjetničkim radnjama Kokoljićevim ili srebrnim pločama, koje su sastavljane od tisuću brojnih zavjeta. Kada smo uljegli unutra, činilo nam se je, da stupamo u kakvu bogatu pinakoteku i u izložbu zlatarsku. Oltar vas sjaje, kao da je od alem kamena. Ni jedno Gospino svetište nije tako djelovalo u životu momu na srce moje, kao to, taj krasni spomenik bokeške pobožnosti Djevici nad djevicama. Mlad svećenik molio svetu misu pred rasvjetljenom i sjajnom slikom. Neko jako mistiono čustvo obuhvati mi dušu. Slatke uspomene djetinstva probudiše se u unutarnjosti mojoj. Sjetih se, kada me je moja dobra majka vodila pred Gospinu sliku, pa mi sklapala sitne ruke, ili mi turala između prstića novčić, da ga bacim u „škrabijicu”: a Gospa da će meni dati jabuka i zdravlja... Toga časa predložiše mi se male moje,²⁰ te u ime njihovo bacih u „škrabijicu” po novac, da i njima čudotvorna

²⁰ Kuničić ovdje spominje svoje dvije kćeri, Nataliju i Zlaticu.

Majka slijedi davati jabuka i zdravlja. Izidjosmo vrlo ganuti iz crkvice, koju nećemo nikada zaboraviti (Kuničić 1897: 255).

U Kuničićevu opisu Gospa od Škrpjela zamišljena je kao arhetipski prostor slaven-ske duhovnosti, čuvar uspomena, vjere i identiteta – mjesto koje se ne zaboravlja jer čuva ono što se ne smije izgubiti: vrijednosti, emocije i nadu zajednice. Autor upućuje čitatelje i na literaturu o ovom iznimnom lokalitetu, to jest na povijesno štivo *Gospa od Škrpjela* Peraštanina Don Srečka Vulovića.

Stanovnike Boke kotorske Kuničić je opisao kao posebno gostoprимljive koji u tome nadmašuju njegove sunarodnjake Hrvate: „I da te nije nikada vidio, nit čuo, otvara ti srdačno vrata; a tim više, ako si mu znanac i prijatelj” (Kuničić 1897: 259).

Slično kao i kod Crnogoraca, i u opisu Bokelja Kuničić se služi junačkim diskursom kad pripovijeda o njihovim uspješnim bitkama protiv Turaka. Posebno izdvaja bitku koju su Peraštani vodili 1654. kad su odbili napad preko šest tisuća neprijatelja. Osobno je vidio dragim kamenjem opasan mač koji su nakon te bitke Peraštani dobili na dar od kneza i vojskovođe Petra Zrinskog. Spominjanjem ove pobjede Bokelja nad nadmoćnim neprijateljem, autor tvori narativ identitetske superiornosti u duhovnom smislu. Simboličnim gestom darivanja mača, materijalnog dokaza herojstva, stvara se slika povezanosti slavenskih naroda protiv zajedničkog neprijatelja – Osmanlija, pa mač postaje materijalizirani topos bratstva i uzajamne časti.

Za razliku od većine putopisnih djela o istočnoj obali Jadrana u kojima se u okviru junačkog diskursa pažnja poklanja ratničkim sposobnostima muškaraca (Jezernik 2008: 122–125), Kuničić u prvi plan postavlja hrabrost, ratničke vrline i avanturistički duh jedne žene, koju je imao priliku i osobno upoznati:

To je bivši stan glasovitih junaka Ivanovića, od kojih još žive knezica Marija, učiteljeva tetka. Ta nas je odlična gospodja vrlo zanimala, pripovijedajući nam crtice, iz svoga junačkoga života. Dne 1 ožujka godine 1848, kada su Crnogorci bili navalili na Dobrotu, te stotina ih na tu kuću, ona je sa prozora (i pokaza nam ga) junački pucala sa svojim ocem Jozipom i nije dala mira neprijateljima, dok nijesu pobjegli. Crnogorci su bili udarili ucjenu nad glavom te sedamnaestgodišnje junačke djevojke zaklevši se da će joj – dodje li im do ruku – jedino nos osjeći. Knezica je Marija na brodu svoga pokojnog muža obašla svu Evropu, Ameriku i donapokon Indije. Bila je na brodu, na kojemu je prvi put vijala austrijska zastava za Kinu (Kuničić 1897: 258).

Knezica Marija u Kuničićevu narativu od lokalne junakinje postaje nositeljica kulturne otvorenosti i modernosti, poveznica između junačke prošlosti i progresivnosti, afirmirajući svoje prisustvo u tradicionalno muškim sferama djelovanja. Njezin lik ukazuje na kompleksan dijalog između rodni identiteta i dijelom korespondira slici žene u talijanskim putopisima o Crnoj Gori s kraja XIX. stoljeća, u kojima su autori nastojali ukazati na primjere žena koje su se proslavile u vojnim poduhvatima (Popović 2023: 657). Knezica Marija potvrđuje i sliku Bokelja kao sudionika širih svjetskih povijesnih tokova povezanim s imperijalnim projektima i putovanjima.

Osim prirodnog, Kuničić svojim čitateljima od samog početka putopisa otkriva i literarni krajolik (Bujić 2014: 51). Svako posjećeno mjesto ili osoba iz tih krajeva budi mu asocijaciju na stihove južnoslavenskih autora koji su im posvećeni. Najzastupljeniji u opisu Crne Gore i Boke kotorske u ovom putopisu su stihovi Jovana Sundečića, čije autorstvo Kuničić povremeno i ne navodi jer je uvjeren da su svima poznati. Pri opisu Bokokotorskog zaljeva i kule Baja Pivljanina, navodi stihove kojima je Sundečić proslavio ovo mjesto i spomenutoga junaka (Kuničić 1897: 256–257), a poslužio se i drugim njegovim stihovima iz pjesama „Crnogorac”,²¹ „Na Lovćenu”,²² „Petrov-dan na Cetinju”²³ i „Ivanbegovićevo vrelo”. Kuničić je isto tako naveo stihove iz narodnog epa *Osvetnici II: Luka Vukalović i Boj na Grahovcu na Spasovdan godine 1858* objavljenog u Zagrebu 1862., ne navodeći izvor (Kuničić 1897: 170),²⁴ te dijelove iz *Gorskog vijenca* („Na Lovćen sam vazda ljetovao...”), a podsjetio je i na Preradovićeve stihove posvećene Petru II. Petroviću Njegošu (266). U putopis su uvršteni i stihovi Mihovila Pavlinovića koji slave crnogorsko slobodarstvo.²⁵ Pripovijedajući o mjestu Skočidjevojka, Kuničić podsjeća na pripovijetku Stjepana Mitrova Ljubiše o predaji kako je taj toponim dobio ime. Kuničić tako koristi književnost kao simbolički most između prostora i duha naroda, pokazujući „duhovni krajolik” ispunjen borbom za slobodu, čašću i bratstvom. Autor na taj način dopunjava i nadograđuje „kulturni katalog” sredine koju posjećuje.²⁶

²¹ Crna Gora ljuti kamen,/Crnogorac pusti plamen,/U kamenu iznikao,/U kamenu odrastao,/Po kamenu ore, pase.

²² Pjesma je objavljena 1865. godine u *Narodnom listu* (br. 82).

²³ Cetinje je polje muklo/ U krše se tu zavuklo,/ Tvrdi krši sa svih strana.

²⁴ „Sedam brda do Cetinja tvrda,/Puni složnih i slobodnih, brate,/Kô Durmitor sokolovih jata.” Drugi stih u originalu glasi „puni složnih i slobodnih bratah”.

²⁵ Pa se popni lomnoj Gori – crnoj/ I spusti se na Cetinjske dvore, / Tu da vidiš slobode hramove, /Tu da poznaš slovinsko uzdarje; /Da naučiš živjet i umrieti / Za spas roda, za slobodu doma.

²⁶ Dean Duda kulturnim leksikonom ili katalogom naziva prožimajući prikaz svakodnevnoga ritma određene sredine i navika tamošnjih ljudi s obavijestima iz lokalne povijesti i opisom umjetničke baštine, koji putopisac stvara i upućuje ga matičnoj sredini (Duda 1998: 12, 122).

Kuničićev putopis sadrži također i brojne reference na talijansku književnost: na samom početku spominje on pjesnika Giacoma Leopardija i Emilija Pragu, na više se mjesta navode stihovi iz talijanske poezije i uklapa ih se u vlastitu prozu.²⁷ I u ovim slučajevima Kuničić često ne navodi izvore, a ne navodi ni prijevode s talijanskoga, u uvjerenju da ih ondašnji obrazovani čitatelji poznaju i razumiju (Roić 2014: 57).

Je li Kuničić čitao talijanske putopisne opise Crne Gore koji su 1896. i 1897. preplavili talijanski tisak i potom bili objavljeni u brojnim monografskim publikacijama, ne može se zaključiti iz njegova djela. Ideja da napiše putopis mogla je nastati pod utjecajem književnog djela Edmonda de Amicisa, autora čak sedam putopisa, koje je on poznao i čiji se didaktičko-moralizatorski duh osjeća u Kuničićevoj prozi (Pederin 2007: 92).

4. PETAR KUNIČIĆ KAO PUTOPISAC

Djelo *Mjesec dana pješke* pripada hrvatskim putopisima realizma, čiji je cilj bio temeljit i znanstven prikaz krajeva vlastite domovine (Pederin 2007: 63–68) kao doprinos nacionalnom identitetu, osobito onom pokrajinskom, dalmatinskom (91). Ivan Pederin drži da je u njima došlo do „povlačenja umjetničkih značajki pred znanstvenim i političkim, pojavilo se neutralno objektivno pripovijedanje sa svim svojim nedostacima i monotonijom” (68). No unatoč zamjerkama, Pederin smatra da su ti putopisi „odigrali svoju ulogu u književnosti jer su bili komplementarni višim zahtjevima za znanstvenom naobrazbom pisca i publike”, što upućuje na približavanje hrvatskog putopisa europskom, u ovome slučaju putopisima Edmonda de Amicisa, sva kako Kuničićeva uzora kada je riječ o ovoj književnoj vrsti (68). Mada je Kuničićev tekst ispunjen podacima i kulturološkim činjenicama i odiše pedagoškom vokacijom, ovaj autor s književnim darom pripovijeda o epizodama i susretima, prenosi dijaloge, anegdote i opisuje zanimljive ljude i neočekivane situacije (Maroević 2014: 43). Njegov putopis posjeduje iznimnu dokumentarnu i literarnu vrijednost (Buić 2014: 49) zbog čega zaslužuje uvrštenje u panoramu hrvatskoga putopisa (Maroević 2014: 43).

Poput mnogih putopisaca s kraja XIX. vijeka, Petar Kuničić pripada grupi onih koji se nastoje kloniti utabanih staza i žele proživjeti neko novo iskustvo.²⁸ Stoga odlučuje putovati pješke, koliko god je to bilo moguće, što ga dovodi u fizička i duhovna

²⁷ O utjecajima talijanske književnosti na Kuničićovo stvaralaštvo usp. Maroević 2014: 41 i Roić 2014: 57.

²⁸ Više o ovoj tendenciji vidi u Buzard 1993.

iskušenja. Hodanje kao čin usporava opažanje, omogućava kontemplaciju i povećava senzibilitet prema pejzažu i stanovništvu, kroz potpuno uranjanje u prostor i kulturu. Kako sam autor kaže: „ko parobrodom ide u Kotor, taj je lišen mnogih slika i prizora, koje smo mi pješke vidjeli i osladili” (Kuničić 1897: 246). Potom, praksa hodanja koja podrazumijeva veliki fizički napor, kao što je penjanje uz planinu, mnogo se više cijeni upravo zbog savladavanja bola i prepreka kroz tjelesna postignuća, postajući metafora moralne snage (Urry 2007: 85). Osim što mu omogućuje neposredan kontakt s narodom, pješačenje za Kuničića postaje ujedno i alat duhovne introspekcije, potičući ga na promišljanje i evociranje uspomena.

Uz taktilna osjetila koja dolaze do izražaja prilikom penjanja, i druge osjetilne impresije opisane u Kuničićevu djelu sudjeluju u literarnoj konstrukciji pejzaža, naroda i kulturne baštine: „Sa groba knjeginjice Zorke ubrah kiticu bosiljka, koji mi i sada miriše sred uspomena milih u mome domaćem muzeju.” Ovdje miris postaje katalizator sjećanja, emocionalni trag Crne Gore u autorovu privatnom prostoru, čime osjetilni doživljaj prerasta u narativnu figuru i akt emocionalne identifikacije s prostorom.

Kuničić donosi podatke koji bi mogli koristiti onima koji i sami odluče posjetiti opisana mjesta, kako dospjeti do njih i kolika je cijena karata za prijevozna sredstva (Kuničić 1897: 249). On se predstavlja kao iskusan putnik koji zna predvidjeti eventualne nedaće i procijeniti što treba ponijeti sa sobom:

Kako je pobožna povorka istekla, eto ti moga Marina, da, ime je malo prozaično, ali je pjesnička duša u momu *inseparabilisu* – moga druga putovanja. Tourista od glave do pete; a na glavi mu se bijeli „beretun” à la Stanlay. I doista pozdravih ga: Dobro mi došao, mali Stanlay! Ali nećemo k Afrikancima!... Preko ramena visio mu dvoočni dalekozor. U malo časova i ja se preobučem. Na glavu nadjenuo klobuk à la engleski lord od svile „gloria”; preko ramena navukao malu turističku torbicu, koja je sadržavala: nekoliko bječava i obrusaca; u drugom dijelu konca, puca, igala, nožice, periš, britvu brijatnu i prašak za znoj; u trećem dijelu nacrtane zemljovide, dvije bilježnice, dvije olovke; a u svilenom dijelu tri fotografije „visit”: Maricu, Zlaticu i Nataliju. (Marin još nema ni žene, ni mlade). U rukama po suncobran, koji će biti i kišobranom i štapom S. Roka. Svu ostalu prtljagu ponijet će udobna gospodja pošta do Stona (Kuničić 1897: 15).

Služeći se ironijom i autoironijom, Kuničić oblikuje sliku „modernog Hrvata” smještenog između lokalne tradicije i zapadnoeuropskog uzora, na koji se upućuje kroz referencu na velško-američkog istraživača Henryja Mortona Stanleyja, čuvenog po

istraživanju Afrike za kralja Belgije Leopolda II. Ova referenca služi i kao ironični kontrast, ukazujući na drugačiji kontekst u okviru kojeg se odvija putovanje: za razliku od Stanleyja koji je kao predstavnik imperijalne sile išao u egzotične i opasne krajeve, njihovo je putovanje sigurno, u civilizirane krajeve, i cilj mu je pospješivanje solidarnosti i suradnje među Slavenima. Kroz opis opreme i putničkog ponašanja, Kuničić nudi model putovanja kao građanskog fenomena. On pokazuje da autentičnost ne mora biti u suprotnosti sa zapadnim normama, već može biti njihova nadogradnja.

Na temelju kategorije putnika koju Tzvetan Todorov navodi u knjizi *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti*, Kuničić pripada putnicima impresionistima. On je „usavršeni turista” koji s putovanja ne donosi uobičajene suvenire, nego skice, crteže i tekstove, a pokazuje zanimanje i za stanovnike (Todorov 1994: 330). Naime, Kuničić s putovanja donosi cvijeće i pjesmu Jovana Sundečića, a izrazio je želju da kao suvenir ponese i dio alaj barjaka i crnogorske zastave. Impresionist polazi na put kako bi s njega donio slike koje su u skladu s njegovim doživljajem svijeta, pa se može steći dojam kako ovaj autor u opisu svog putovanja izlaže i vlastite političke ideje o jedinstvu južnoslavenskih naroda.

Kuničić u ovom djelu pokazuje i karakteristike egzota, putnika koji uspoređuje tuđu kulturu s vlastitom ukazujući na neobičnosti koje se u posjećenoj zemlji smatraju konvencijama (Todorov 1994: 332). Egzotizacija se u Kuničićevim opisima ogleda kako u prikazu crnogorskih pejzaža tako i u reprezentaciji naroda. Prirodu autor prikazuje u romantičarskom duhu doživljavajući je kao mitski, neiskvaren i herojski prostor i pristupajući joj s izraženom emocionalnošću i osjećajem čuđenja. Egzotičnost Crnogoraca sastoji se u prikazu njihova impozantnog fizičkog izgleda u narodnoj nošnji, ekstremne snage i izdržljivosti, mentaliteta ukorijenjenog u ideologiji junaštva, i karaktera koji se kalio pod snažnim djelovanjem prirodnih sila i drakonskih zakona. Iako se doživljavaju kao „Drugi” i „nezapadni”, njihova različitost slavi se kao autentičnost i oni su vrijedni divljenja.

Mada pokazuje snažan afinitet prema Crnoj Gori i Crnogorcima, Kuničić sebe jasno razlikuje kao došljaka, koji se prema posjećenoj zemlji odnosi s poštovanjem. Autorova pozicija je pozicija Hrvata i prosvijećenog putnika, a njegov pogled uvjetovan je njegovim obrazovanjem, kulturnim utjecajima, panslavističkim osjećanjima i katoličkom perspektivom. Iako dolazi iz austrougarskog imperijalnog konteksta, koji je prema Balkanu gajio i hegemonističke ambicije, on je stanovnik perifernih krajeva imperije u kojima su Hrvati bili u složenom položaju: kulturno i jezično bliski Slavenima s Balkana, ali politički i administrativno vezani uz zapadnoeuropski kontekst. Ovaj liminalni položaj eurocentričnog hrvatskog intelektualca s margine Zapada, koji je zastupao potrebu ujedinjenja Južnih Slavena, čitatelju nudi ambivalentan pogled na

Crnu Goru: iznutra i izvana. Crnogorci su predstavljeni i kao vrlo bliski i kao „Dru-gi”. Autor o njima govori s poštovanjem i fascinacijom, ali ne gubi svijest o vlastitoj kulturnoj i obrazovnoj „prednosti”, koja se ogleda u uspostavljanju izvjesne kulturne distance. Kuničićev narativ tako postaje mješavina identifikacije i egzotizacije: on nije Crnogorac, ali želi biti „junak” na „junačkom tlu”. Autor tako prihvaća stereotip Crnogorca kao normu muškosti, časti i izdržljivosti, internalizirajući ga kao vlastiti ideal.

5. ZAKLJUČAK

Kuničićevo putovanje može se tumačiti i kao svojevrsno hodočašće u kojem autor posječeni prostor posreduje kroz ideološki i kulturološki okvir u kojem junaštvo, sloboda i identitet imaju ključnu ulogu. Njegov tekst čitateljima nudi poželjne modele individualnog, obiteljskog, vjerskog, kulturološkog i političkog djelovanja europski orijentiranog građanina koji ostaje duboko povezan s vlastitim nacionalnim duhom. Crna Gora u toj perspektivi postaje simbol jedinstva slavenskog identiteta i model političke i kulturne saradnje. Slika ove zemlje konstruirana je kroz kombinaciju vizualnih, taktilnih, emotivnih i ideoloških slojeva, postajući subjektivna, emotivna rekonstrukcija viđenog, gdje priroda i ljudi postaju simboli viših ideja. Osim što je slaveći junaštvo i slobodu crnogorske „braće” nadahnjivalo i hrvatske nacionalne osjećaje, Kuničićevo djelo hrvatskim je čitateljima pružalo obilje geografskih, povijesnih i kulturnih informacija, koje su, udružene s avanturističkim narativom autorova putovanja nudile eskapističku sliku „čiste”, moralno uzvišene zemlje, koja je uspješno spajala modernost i tradiciju, ne gubeći vlastiti identitet. Knjiga *Mjesec dana pješke* pokazuje kako putopis funkcionira kao prostor pregovaranja između pripadnosti i alteriteta, između ideala bratstva i neizbježnog Drugog.

6. DODATAK

Kuničićeva pjesma „Pozdrav Crnoj Gori” objavljena je u 37. broju *Glasa Crnogorca* 7. IX. 1896. uz sljedeću bilješku: „G. Petar Kuničić, književnik i učitelj iz Dalmacije, sa svojijem drugom učiteljem Marinom Batistićem dolazili su na Cetinje pješke sve od Metkovića, i predali su nam ovaj *Pozdrav Crnoj Gori*.” Taj je pjesnički sastav Kuničić uvrstio u svoju prvu zbirku pjesama pod naslovom *Uspomene*, objavljenu 1896. u Zagrebu. Za razliku od ostalih pjesama Kuničićeve zbirke, ova je tiskana ćirilicom.

U prvoj strofi sastavka autor Crnu Goru predstavlja kao bastion slobode, zemlju

koja je svoju borbu vodila služeći se oružjem, ali i rodoljubnim pjesmama. Slaveći junaštvo Crnogoraca, u drugoj se strofi Crna Gora uspoređuje sa Spartom, kao uzor svim slavenskim zemljama. Potom podsjeća na najznačajnija djela crnogorskih vladara-pjesnika koja sadrže njihove političke ideale. Naposljetku, on nazdravlja bratimljenju Srba i Hrvata kao konačno dostignutom cilju višestoljetne borbe. Moglo bi se zaključiti da je ova pjesma, grafički sonet deseteračkih stihova, svojevrsan pjesnički pandan slike Crne Gore izložene u putopisu. Kako je riječ o manje poznatom tekstu, navodim ga u originalu:

Zdravo, Goro, gnjezdo sokolova,
 što ušćuva zlatnu si slobodu,
 uz poj pjesme i zviždaj olova
 svojim vrsim i svome porodu!

Zdravo, Goro, mati div-sinova,
 svjetla zvijezdo na balkanskom svodu;
 Ti bi Sparta u junaštvu nova
 kroz vjekove slavenskome rodu.

Zdravo, pjesmo Njegoševe žice:
 ti ćeš divna vazda odliegati
 s „Gorskog Viena”, s „Balkanske Carice”.

Zdravo, Goro! Ti ćeš ljepša sjati
 kad dan svane, da se bratimice
 svi zagrlje Srbi i Hrvati ! ... (Kuničić 1897: 281–282).²⁹

²⁹ U *Glasi Crnogorca* je poslije teksta pjesme, a prije potpisa autora, naveden i datum i mjesto: Cetinje, 31. avgusta 1896.

BIBLIOGRAFIJA

- BALDACCI, Antonio. 1892. „Altre notizie intorno alla flora del Montenegro. I. Il Viaggio del 1891”. *Malpighia* VI (4–6): 58–90; (7–9): 149–178.
- BOCK, Hans Manfred. 2000. „Nation als vorgegebene oder vorgestellte Wirklichkeit? Anmerkungen zur Analyse fremdnationaler Identitätszuchreibung”. *Nation als Stereotyp: Fremdwahrnehmung und Identität in deutscher und französischer Literatur*. Ur. Herausgegeben von Ruth Florack. Tübingen: Max Niemeyer Verlag: 11–36.
- BORSA, Mario. 1896. *Dal Montenegro: lettere*. Bergamo: Istituto italiano d’arti grafiche.
- BUJIĆ, Bojan. 2014. „Kuničićeva putopisna razmišljanja”. *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub. Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru 23. kolovoza 2013*. Ur. Ivica Moškato i Sanja Roić. Dol: Udruga Tartajun: 49–56.
- BUZARD, James. 1993. *The Beaten Track*. Oxford: Oxford University Press.
- CACCAMO, Francesco. 2011. „Alla scoperta della sponda orientale dell’Adriatico. Viaggiatori in Albania e in Montenegro”. *Rotte adriatiche: tra Italia Balcani e Mediterraneo*. Ur. Stefano Trinchese, Francesco Caccamo. Milano: Franco Angeli, 95–112.
- DUDA, Dean. 1998. *Priča i putovanje: hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr*. Zagreb: Matica hrvatska.
- EWERTOWSKI, Tomasz. 2020. „Sights of China: Markers of Otherness in Polish and Serbian Travel Writings”. *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature. Connecting the Balkans and the Modern World*. Vol. II. Ur. Boris Stojkovski. Budapest – Novi Sad: Trivent Publishing – Faculty of Philosophy of the University of Novi Sad: 215–234.
- FORD, Emmet B. 1959. „Montenegro in the Eyes of the English Traveler”. *Südost Forschungen: internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas / begründet von Fritz Valjavec; im Auftrag des Südost-Institut München geleitet und herausgegeben von Mathias Bernath* 18: 350–380.
- GVOZDEN, Vladimir. 2005. „Književna imagologija u perspektivi”. *Ostrvo: časopis za književnost i umjetnost* 4: 3–21.
- JEZERNIK, Božidar. 2008. *Divlja Evropa*. Prev. S. Glišić. Beograd: Biblioteka XX vek.
- KOSTADINović, Aleksandar M. 2016. *Slika stranog sveta u srpskom putopisu XIX veka*. Doktorski rad. Niš: Univerzitet u Nišu.
- KUNIČIĆ, Petar. 1896. „Pozdrav Crnoj Gori”. *Glas Crnogorca*: 37.
- KUNIČIĆ, Petar. 1897. „Mjesec dana pješke”. Zadar: Brzotiskom Narodnog lista.

- LAZAREVIĆ-RADAK, Sanja. 2014. *Nevidljivi Balkan: Prilog istoriji postkolonijalnih geografijskih slika*. Pančevo: Mali Nemo.
- LEERSSEN, Joep. 2007. „History and Method”. *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. Ur. Manfred Beller i Joep Leerssen. Rodopi: New York: 17–33.
- MANTEGAZZA, Vico. 1896. *Al Montenegro, un paese senza parlamento: note ed impressioni (agosto–settembre 1896)*. Firenze: Successori Le Monnier.
- MAROEVIĆ, Tonko. 2014. „Od Pupiljaka do Kurotijade: književni profil Petra Kuničića”. *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub. Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru 23. kolovoza 2013.* Ur. Ivica Moškato i Sanja Roić. Dol: Udruga Tartajun: 40–48.
- MOSSE, George L. 1996. *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- MOŠKATELO, Ivica. 2014. „Petar Kuničić i njegov rod”. *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub. Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru 23. kolovoza 2013.* Ur. Ivica Moškato i Sanja Roić. Dol: Udruga Tartajun: 10–21.
- MOŠKATELO, Ivica i Sanja ROIĆ. 2014. „Riječ urednika”. *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub. Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru 23. kolovoza 2013.* Dol: Udruga Tartajun: 7–8.
- OPAČIĆ, Vid Jakša i Tea ROGIĆ-MUSA. 2013. „Kuničić, Petar”. *Hrvatski biografski leksikon*. URL: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/kunicic-petar> (12. 12. 2024.).
- PEDERIN, Ivan. 2007. *Hrvatski putopis*. Rijeka: Maveda.
- POPOVIĆ, Olivera. 2023a. „Discorsi odeporici sul Montenegro durante l'Ottocento e l'inizio del Novecento”. *Incroci linguistici e letterari*. Alessandria: Edizioni dell'Orso: 257–267.
- POPOVIĆ, Olivera. 2023b. „Montenegrin women in Italian travel writing (1896–1906)”. *Zeitschrift für Slawistik* 68(4): 644–663.
- POPOVIĆ, Olivera. 2018. „Putopisi Josipa Modrića o Crnoj Gori”. *Croatica et Slavica Iadertina* 14 (2): 351–365.
- POPOVIĆ, Olivera. 2021. „Representations of Montenegrins in Italian Travelogues on the Occasion of the Savoy-Petrović Wedding”. *Studies in Travel Writing* 24(4): 335–351.
- ROIĆ, Sanja. 2014. „Kuničić čitatelj i prevoditelj s talijanskog jezika”. *Petar Kuničić – učitelj, književnik, rodoljub. Zbornik radova sa skupa održanog u Dolu na Hvaru 23. kolovoza 2013.* Ur. Ivica Moškato i Sanja Roić. Dol: Udruga Tartajun: 57–64.
- ROSSI, Adolfo. 1896. *Un'escursione nel Montenegro*. Milano: Carlo Aliprandi editore.

- ŠISTEK, František. 2009. *Naša braća na Jugu: Češke predstave o Crnoj Gori i Crnogorcima 1830–2006*. Cetinje – Pogorica: Matica crnogorska.
- TODOROV, Cvetan. 1994. *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti*. Prev. Branko Jelić, Mira Perić i Mirjana Zdravković. Beograd: Biblioteka XX vek.
- TODOROVA, Marija. 2006. *Imaginarni Balkan*. Prev. A. B. Vučen i D. Starčević. Beograd: Biblioteka XX vek / Krug.
- URRY, John. 2007. *Mobilities*. Cambridge: Polity.

THE IMAGE OF MONTENEGRO IN PETAR KUNIČIĆ'S TRAVEL BOOK *A MONTH ON FOOT*

OLIVERA POPOVIĆ

ABSTRACT

This paper aims to examine the representation of Montenegro in the book *A Month on Foot*, a travel account from Korčula to Cetinje written by Petar Kuničić (1862–1940), a Croatian teacher, translator, and writer. Kuničić, the author of numerous articles published under his real name or various pseudonyms, embarked on a walking journey through the Dalmatian regions in 1896, accompanied by a friend, including Montenegro in their itinerary. Upon his return, he published his travel notes in the periodical *Narodni list* in 1897, which were later compiled into a monograph. This article seeks to analyse the motivations behind Kuničić's journey, the depiction of the areas of present-day Montenegro as portrayed in his travel diary, as well as the historical, political, and cultural factors that influenced his representation of this country and its people. The analysis focuses on Kuničić's interpretation of regional dynamics and cultural interactions, placing it within the historical and political context of the time.

KEYWORDS:

Montenegro, Petar Kuničić, travel literature, wedding of Savoy – Petrović, Pan-Slavism